

УДК 792.071.2.028 (477.75) «1882/1915»

С.П. Шендрікова

МАРІЯ КОСТЯНТИНІВНА ЗАНЬКОВЕЦЬКА НА КРИМСЬКИХ ТЕАТРАЛЬНИХ СЦЕНАХ

В статті йдеться про кримські гастролі М.К. Заньковецької і внесок видатної української акторки в становлення театрального мистецтва на півострові наприкінці XIX століття.

Ключові слова: гастролі, трупа, майстер сцени, класика, жанр, вистава.

В статье идёт речь о крымских гастролях М.К. Заньковецкой и вкладе великой украинской актрисы в становление театрального искусства на полуострове в конце XIX века.

Ключевые слова: гастролі, труппа, мастер сцены, классика, жанр, постановка.

In the presented article the Crimean performances of M. Zankovietska are spoken about and the contribution of the prominent ukrainian actress to the evolvement of the Crimean theatric art at the end if the XIXth century is analyzed.

Key words: guest tours, troupe, stage master, classics, genre, performance.

Постановка проблеми. Історія театрального мистецтва України – дуже цікавий з історичної та культурологічної сторін сюжет. Тут поєдналися величні і трагічні сторінки. Заради справедливості мусимо підкреслити, що багато з цих питань ще й досі не вивчено й маловідомо не тільки театральним діячам, але й широким верствам аматорів.

Основні й найяскравіші факти про початок українського класичного театру відомі, але актуальність даної теми полягає в доповненні цих матеріалів важливими сюжетами про його зв'язок із Кримом, про кримські гастролі М.К. Заньковецької і внесок видатної української акторки в становлення театрального мистецтва на півострові наприкінці XIX століття.

Аналіз актуальних досліджень. Досліджувану тематику в різні часи займалися такі вчені, як Л.Г. Сокирко, Н.І. Падалка, С.М. Дурілін, В.М. Василько, Л.І. Мельничук,

В.П. Чаговець, але їх дослідження обмежувались конкретними персоналіями тих чи інших майстрів українського театрального мистецтва. Серед найвідоміших кримських фахівців даної тематики можна назвати Петра Киричка. Він досліджував упровадження української театральної культури в кримське суспільство. Пізніше це продовжив його онук Максим Киричок, але їх наукові праці подано з філологічної точки зору. Ще один талановитий кримський учений В.І. Гуменюк присвятив свої наукові пошуки театральній журналістиці Криму. Проте всі ці дослужувані наукові проблеми недостатньою мірою висвітлені в національній історіографії.

Метою даної статті є висвітлення внеску великої української акторки Марії Костянтинівни Заньковецької в становлення професійного українського театрального мистецтва на Кримському півострові наприкінці XIX століття.

Виклад основного матеріалу. Марія Костянтинівна Заньковецька народилася 22 липня (3 серпня) 1860 року в селі Заньки Ніжинського повіту Чернігівської губернії, в дворянській сім'ї Костянтина Адосовського [1, с.25]. Мати майбутньої великої української актриси належала російській дворянській династії, яка проживала в Чернігові. Ця жінка поважала свого чоловіка, український народ, його мову, звичаї, традиції. У такій же любові вона виховувала свою доньку, маленьку Маняшу.

У десять років дівчинку віддали на навчання в жіночий пансіон, що розташовувався в Чернігові. Тут вона вивчила французьку мову, оволоділа жіночими манерами світського суспільства, придбала блискучу музичну освіту. Саме тут, в пансіоні, почали проявлятися у Марії Костянтинівни артистичні таланти, які закріпив учитель російської словесності Микола Андрійович Вербицький. Він порадив своїй улюбленій учениці обов'язково вступити в театральне училище. З цього моменту Марія Костянтинівна починає серйозно замислюватися про роботу в театрі і мріє вступити до консерваторії [3, с.98].

У 1882 році доля подарувала М.К. Заньковецької зустріч з майстром сцени того часу М.Л. Кропивницьким, який організував свою малоросійську театральну трупу в м. Єлисаветграді. Перший виступ майбутньої зірки на українській професійній сцені не змусило себе чекати. Воно відбулося 27 жовтня 1882 року. Марія Костянтинівна виступала в ролі Наталки в п'єсі М.Л. Котляревського. Видатний драматург, актор і режисер майстерно помітив неабиякий артистичний талант Марії Заньковецької.

Робота в трупах М.Л. Кропивницького, потім М.Л. Кропивницького-М.П. Старицького та інших професійних українських театральних колективах, які гастролювали в Миколаєві, Одесі, Харкові, Києві, Чернігові, Житомирі, Ростові-на-Дону, Таганрозі, Воронежі, Курську, Криму, демонструвала яскравий, самобутній артистичний талант Марії Костянтинівни. Актриса абсолютно заслужено і справедливо стала називатися найяскравішою зіркою української національної сцени. Її обдарованість, щирість, правдивість сценічних образів, дивовижну працездатність високо цінували насамперед глядачі, яким актриса дарувала свою майстерність, а також рецензенти, які обожнювали Заньковецьку [3, с.99].

На кримських гастрольях Марії Костянтинівни хотілося б зупинитися трохи докладніше. Справедливості заради треба відзначити, що наприкінці XIX століття українські театральні трупи дуже часто бували в Криму зі своїми вис-

тавами. Місцеві газети тих років рясніли афішами та коментарями з приводу гастрольних турів малоросів. А М. Заньковецька з першою своєю появою на кримських театральних підмостках завоювала любов недосвідченої місцевої публіки. Свідченням тому є стаття в газеті «Кримський вісник» від 16 жовтня 1888 року, де велика увага приділяється М.К. Заньковецькій. Автор називає її таким художником сцени, який «грає душею і серцем» і забуває в цей момент про все на світі [4]. Відносячи М.К. Заньковецьку до видатних талантів, які проявляють себе вже в кількох ролях, рецензент цієї газети докладно аналізує виступ української актриси в п'єсі І.К. Тобілевича (Карпенка-Карого) «Безталанна» і робить висновок, що: «госпожа Заньковецкая играла с характерным для этой актрисы... пристрастием и довольно потрепала нервы зрителям» [4].

Продовжуючи тему кримських гастролей М. Заньковецької, треба відзначити, що в 1898 році в Сімферополі зі своєю трупю виступав актор і драматург М.П. Старицький. До цього зовсім недавно він прийняв на себе режисерство у трупі І. М. Найди, про яку знову ж газети того часу писали, що: «в этой труппе сосредоточены почти все главные силы малороссийского театра во главе с незаменимой и несравненной М.К. Заньковецкой» [5]. Під режисерством М.П. Старицького з участю в головних ролях М.К. Заньковецької ласкавими травневими вечорами в сімферопольському міському саду йшла драма «Не так склалося, як жадалося», водевіль «Українці» з народними піснями і танцями [7], а також постановка, яка і зараз залишається однією з найпопулярніших – «Сватання на Гончарівці». До слова сказати, половину грошового збору від цієї вистави малоросійські актори передали на користь бідних міста Сімферополя [6].

Марія Заньковецька полюбилася не тільки сімферопольцям, а й розпеченій ялтинській публіці. Всім відомий той факт, що Ялта в усі часи була російською Ніццею, а значить, збирала у себе в гостях саму досвідчену публіку, здивувати яку чим-небудь було дуже важко. Однак талант, самобутність і щирість М. Заньковецької розтопили серця ялтинського глядача. В підтвердження тому рядки з місцевої преси тих років: «Завтра, в воскресення, в зале общественного собрания имеет состояться малорусский спектакль при участии выдающихся из наших артистов и гостящих сейчас в Ялте. Среди них известная малорусская актриса М.К. Заньковецкая. Пойдет одна из популярнейших пьес малорусского репертуара, старушка «Наталка-Полтавка», которая и до сих пор служит прото-

типом малорусских пьес и интересуется любящих малорусскую сцену. М. Заньковецкую ялтинская публика помнит по гастролям зимы 1902-1903 годов, когда малорусская оперетка продержалась у нас почти весь зимний сезон, и между прочим, ставилась «Наталка-Полтавка» дважды» [7].

Взагалі треба сказати, що кримчани дуже любили творчість українських театральних колективів, які приїжджали практично круглий рік на гастролі. І місцева преса, і публіка завжди співвідносили малоросійських артистів з іменами таких маститих корифеїв української сцени, як М.Л. Кропивницький, М.К. Садовський, П.К. Саксаганський і звичано М.К. Заньковецька. Як приклад, витяг з газетної рубрики «Театр і музика»: «Сегодня, 6 ноября на сцене местного общественного собрания нашими малороссами представлена будет известная, прогремевшая в своё время народная пьеса «Дай сердцеві волю, заведе в неволю», сочинения старого ветерана малорусской сцены, артиста и драматурга М.Л. Кропивницкого. Пьеса «Дай сердцеві волю, заведе в неволю» – первое детище «шановного батька», которым он сразу обратил на себя внимание как серьёзный, недюжинный драматург» [8].

Оригінальні сюжети п'єс, самобутність типів, художня простота народних сцен і послідовність у розвитку дій, а ще незвичайна мелодійність як самої української мови, так і народних пісень захоплювали кримського глядача цілком.

Окрім занять у гастрольних виставах Марія Костянтинівна з великим інтересом знайомилася з творчістю місцевих аматорів і всіляко допомагала їм у театральній діяльності. Найбільш тісні творчі й особисті відносини у М. Заньковецької зав'язалися саме з українськими аматорськими колективами міста Ялти: «Мы уже отмечали предположенный на 27 сентября спектакль малороссов. Сообщаем об этом спектакле следующие подробности: ставится популярная, изобилующая драматическими эпизодами пьеса Тогобочного, – «Жидівка Вихрестка». В заглавной роли выступает г-жа Азовская... Роль Лейбы, отца Сарры ренегатки, исполнит г-н Нацилевич. Кроме этих артистов, пользующихся у нас популярностью, – в пьесе участвуют: г-жа Харченко, Полянская, Малюженко, Белоглазова, Петровская, г-да Харченко, Малюженко, Кийко, Обризаненко, Потапенко, Дульеров и др. Пользуясь случаем отмечаем, что ряд спектаклей, поставленных под умелым руководством и при участии господина Нацилевича и госпожи Азовской, доказал высказанную нами ранее мысль о том, что среди местных любителей малороссов есть люди, работа которых на сцене даёт воз-

можность образовывать солидный и имеющий шансы на успех любительский кружок, который мог бы поставить дело игры на нашей сцене на прочных началах и мало-помалу расширять его введением в свой, покуда ещё несложный репертуар, новых вещей. Работают малороссы-любители с редкою добросовестностью, с любовью к делу, – и это даёт понятные результаты: публика охотно идёт на малорусские спектакли, относится к ним с тёплой симпатией, охотно прощает неизбежные дефекты в игре непрофессионалов, исполнителей встречает более чем радушно. Словом, есть кому работать и есть, для кого работать. М.П.» [9].

Відзначимо заради справедливості, що саме в Ялті одним з перших був відкритий аматорський український театр. І в цій справі значною заслугою була всіляка підтримка і професійна допомога місцевим любителям малоросійського театрального мистецтва з боку Марії Заньковецької.

Талант великої української актриси гаряче і радо зустрічали бурхливими оплесками, квітами і захопленими коментарями в місцевій пресі по всіх містах Російської Імперії. Марія Костянтинівна через свій природний талант на сцені несла і запалювала любов до української культури у безлічі своїх шанувальників.

У 1915 році українська прима серйозно замислюється над створенням в Україні Художнього театру. І в цьому ж році в Одесі починає свою творчу театральну діяльність Товариство українських артистів під керівництвом І.О. Мар'яненка. Найактивнішу роль в організації товариства зіграла Марія Костянтинівна Заньковецька.

У 1922 році, на знак сорокаріччя служіння М. Заньковецької українській сцені, був підготовлений колегами та близькими друзями її пишний ювілей. Проте напередодні цього торжества в одному зі своїх листів до Н.М. Лазурської, Марія Костянтинівна писала: «...15 грудня призначений мій ювілей, а я тільки... підвелася з постелі... Ювілей мене не тішить... Я боюсь ювілею, мені не треба його, я нічого не можу дати людям – ні насолоду естетичних, нічого – я хвора...» [2, с. 440].

Навіть у важкому стані віддана своїй справі, закохана в театр, сцену, мистецтво, Марія Заньковецька журилася про те, що вона вже нічого не може дати людям – своєму вдячному і коханому глядачеві. І не думала про те, що зробила вже так багато, що не одне покоління буде виховане на її сценічних образах, акторській майстерності; що ім'я її на століття увійде в скарбницю української класичної сцени.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, можна зробити наступні висновки. Марія Костянтинівна Заньковецька, видатна акторка кінця XIX-початку XX століття дарувала свій талант на театральних сценах Російської Імперії не тільки своїм глядачам, а й молоді, яка тільки-но розпочинала свої перші кроки в театральному мистецтві. Кримські гастролі Марії Костянтинівни не обмежувалися аншлагами її вистав, вона пильно допомогала місцевим талантам організувати театральні гуртки, трупи. Тим самим велика акторка запроваджувала українське театральне мистецтво в Криму, на якому виховувались покоління кримських глядачів.

В основі будь-якої установи, у тому числі й театру, покладено людський чинник, – це, перш за все, артисти. Актори є основними дійовими особами, оскільки саме вони виходять на сцену віч на віч із глядачами. Цього ніколи не забувала Марія Заньковецька, тому ретельно й майстерськи готувала (маленьку чи велику) свою роль перед виходом на сцену до глядача й шанувальника. Однак, феномен великої української актриси Марії Костянтинівни Заньковецької все ще не вивчено на сьогоднішній день до кінця. Багато

ще «білих плям» в її творчості та біографії. Це дає сучасним науковцям – історикам, літераторам, мистецтвознавцям – можливість на перспективи подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вінок спогадів про Заньковецьку. – К., 1955. – 396 с.
2. Дурилін С.М. Марія Заньковецька. – К., 1955. – С. 440.
3. Петро Киричок, Максим Киричок. Крим і українська театральна культура. (Посібник. Наукове видання). – Сімферополь: Атлас-компакт, 2005. – 127с.
4. Театр и искусство // Крымский вестник. – 29 октября 1889.
5. Театр и музыка // Крым. – 1898. - №116. – С. 4.
6. Театр и музыка // Крым. – 1898. - №118. – С. 4.
7. Театр // Крымский курьер. – 23 июля 1905. - №172. – С. 4.
8. Театр // Крымский курьер. – 25 сентября 1905. - №222. – С. 4.
9. Театр // Крымский курьер. – 16 октября 1905. - №238. – С. 4.